

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Eliza-Lorena Bortoș

Victor-Alexandru Briciu

CNFIS-FDI-2024-F-0419 - f2f/e-DESTIN

Ediția 2024

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Cuprins

Cuvânt înainte	2
Introducere	3
Rădăcinile agresiunii: de la instinct la comportament	8
Portretul agresorului: trăsături de personalitate și motivații	14
Era digitală și provocările ei: fenomenul cyberbullying	19
Specificul cyberbullying-ului: forme de manifestare și particularități	24
Cyberbullying-ul: o problemă complexă cu rădăcini multiple	28
Impactul cyberbullying-ului: consecințe asupra victimelor și societății	32
Bibliografie	36

Cuvânt înainte

Cyberbullying-ul este o problemă care a venit la pachet cu accesibilitatea la internet, cu mutarea noastră din mediul real în mediul virtual cu toate elementele bune sau mai puțin bune ale acestei migrări.

Vă invităm să aflați câteva informații utile despre cyberbullying, informații care sperăm să vă ajute nu doar în relația cu colegii voștri dar și în relațiile cu profesorii sau viitorii angajatori.

Pe lângă informațiile despre cyberbullying, acest ghid își propune să ofere și o serie de sfaturi practice pentru a naviga în siguranță în mediul online. Veți descoperi strategii de prevenire a cyberbullying-ului, modalități de gestionare a situațiilor de risc și resurse utile pentru a raporta abuzurile și a solicita ajutor în cazul în care deveniți victimă sau martor la astfel de agresiuni.

Introducere

Într-o eră dominată de tehnologie, unde interacțiunile sociale se mută tot mai mult în mediul online, fenomenul bullying-ului își schimbă forma și se manifestă cu o virulență sporită. Cyberbullying-ul, această nouă față a agresiunii, se ascunde în spatele ecranelor și tastaturilor, afectând profund viața tinerilor, dar și a adulților.

Ghidul de față își propune să exploreze complexitatea cyberbullying-ului, analizând cauzele și consecințele acestui fenomen îngrijorător. Vom investiga profilul psihologic al agresorului și al victimei, factorii declanșatori ai agresiunii virtuale, precum și impactul devastator pe care aceasta îl poate avea asupra individului. De la furtul de identitate la hărțuirea online, de la denigrarea publică la excluderea socială, cyberbullying-ul ia forme multiple și se răspândește cu rapiditate în spațiul virtual. Înțelegerea mecanismelor care stau la baza acestui fenomen este esențială pentru a putea combate efectele sale nocive și a proteja victimele.

Mai mult ca oricând, este necesară o conștientizare a pericolelor cyberbullying-ului și o implicare activă în prevenirea și combaterea acestuia. Doar prin educație, comunicare și responsabilitate colectivă putem crea un mediu online mai sigur și mai sănătos pentru toți utilizatorii.

Unul dintre punctele de reper ale momentului contemporan este cel al proliferării anarhice a violenței în întreaga lume. Violența a devenit abia în

ultimele două sau trei decenii un subiect de preocupare în rândul antropologilor culturali. Începutul secolului XX a fost dominat de paradigme psihologice și funcționaliste care teoretizau violența ca o înclinație naturală a ființelor umane sau ca un produs al condițiilor sociale. Cu toate acestea, cercetările mai recente s-au îndepărtat atât de argumentele evoluționiste-biologice, cât și de cele funcționaliste și au căutat să situeze violența în contextul sistemelor economice și politice regionale, de stat și globale.

Abordările anterioare ale conflictelor violente în antropologia culturală tindeau să reflecte o viziune evolutivă a societăților umane. Deși antropologii au fost acuzați de menținerea sau perpetuarea violenței singure din cauza tendințelor teoretice și metodologice, noile concepte post-moderne s-au orientat către teorii integrate ale violenței care încurajează un antropolog activist și încorporează concepte precum globalizarea și colonialismul.

Agresivitatea a fost definită ca acel comportament al omului care duce „la vătămarea celui atacat, fie că este vorba de rănire sau distrugere, fie că este vorba de enervare, ironizare sau jignire” (*Eibl-Eibesfeldt, 1995, citat în Frigioiu, 2009, p. 50*).

Teoria freudiană presupune că omul se bazează pe două instincte fundamentale: cel al vieții (Eros) și cel al morții (Thanatos). Astfel, agresivitatea este îndreptată către un scop și sfârșește într-o consecință, este prezentă la toți oamenii, dar diferă prin nivelul de manifestare.

Declanșarea acestui instinct depinde de factorii externi și de cât de mult pot afecta și stimula aceștia individul. Spre exemplu, jocul „Balena

Albastră” a afectat sute de adolescenți, din întreaga lume, și i-a determinat, în cele mai rele cazuri, să ajungă la gesturi extreme cum ar fi suicidul, ei încercând să respecte regulile impuse de joc.

În timp ce există păreri, cum ar fi cea a filosofului Jean-Jacques Rousseau, că omul se naște pur și bun, doar că acesta se schimbă pe măsură ce crește, se dezvoltă și învață regulile scrise și nescrise impuse de societate, există și păreri contradictorii. Una din părerile contradictorii surprinde ideea că omul este înzestrat încă din naștere cu instincte animalice, doar că societatea îl emancipează și îl învață cum să se comporte. Există o multitudine de motive pentru care oamenii reacționează diferit, în funcție de cum percep consecințele unei probleme. Dacă un om reacționează cu mult stres și frustrare la o anumită problemă, acest lucru nu este valabil în aceeași măsură și pentru un alt om, deoarece acesta poate reacționa cu mulțumire și bucurie.

Teoria care explică violența și agresivitatea este cea reprezentată de frustrare – agresiune. Aceasta a fost descoperită și studiată de către un grup de psihologi din cadrul Yale University, încă din anul 1939. Această teorie presupune faptul că orice frustrare care apare în viața individului are ca efect și comportamentul agresiv (frustrarea nefiind întotdeauna un factor declanșator al agresivității). Frustrarea reprezintă un „dezechilibru la nivelul personalității în chip tranzitoriu sau relativ stabil, ca urmare a nerealizării unei dorințe, a obstrucționării satisfacerii unei trebuințe, a privării subiectului de ceva ce îi aparținea anterior, în ordinea materială sau în plan proiectiv și afectiv” (Popescu, 1978, citat în Frigioiu, 2009, p. 52).

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

În momentul în care organismul, atât cel uman, cât și cel animal se simte atacat, acesta răspunde prin diverse comportamente de autoapărare, în acest caz, prin agresivitate. Fiecare persoană tinde să-și îndeplinească propriile nevoi sau să-și atingă obiectivele, chiar și atunci când acestea nu sunt în concordanță cu ale celor din jur, astfel încât pot intra în conflict (Trifa, & Trifa, 2012, p. 68). Astfel, un om ajunge să experimenteze sentimentul de frustrare venind din exterior (din cauza unei nereușite sau neîmpliniri, din cauza altor indivizi ale căror acțiuni, decizii, păreri și valori nu corespund cu cele ale acestuia) sau din interior (sentimentul de incapacitate, abandon, inferioritate, marginalizare, invidie, stres emoțional).

Cu toate acestea, frustrarea nu prezintă agresivitatea ca pe o consecință imediată, deoarece înainte de aceasta apare sentimentul de furie. Ideea dezvoltată și susținută de psihologul Leonard Berkowitz, cu numeroase contribuții importante în conceptul de agresivitate, prezintă comportamentul agresiv ca fiind consecința unor factori de furie (atât oamenii, cât și obiectele în sine pot fi factori de furie).

Problemele survenite în lume, conflictele de natură etnică, religioasă, culturală, economică, politică sau socială care au apărut de-a lungul timpului, au dat naștere altor probleme noi, mai puternice, mai greu de învins, cu mai multă încărcătură afectivă. Odată cu apariția acestora, violența sau impunerea puterii fizice a devenit o modalitate de apărare, luptă, revoluție și dreptate.

Un motiv pentru care au loc în mod continuu conflicte și neînțelegeri în întreaga lume este cel reprezentat de problemele de discriminare,

prejudecăți și stereotipuri. Prin aceste nedreptăți și inegalități comise între oameni, atât intenționate, cât și neintenționate, au urmat multe controverse la nivel mondial, iar oamenii au ieșit în față încercând să își facă dreptate singuri, fie verbal, fie prin violență fizică, acestea transformându-se în adevărate revolte sau chiar războaie. Nevoia omului de a fi liber, de a se exprima, de a fi egal cu ceilalți oameni, de a face parte dintr-o comunitate, de a spune ce gândește s-a născut din frustrările și neliniștile care s-au acumulat cu trecerea timpului, frustrări care nu au fost rezolvate la momentul potrivit și care s-au înrăutățit odată cu evoluția societății. Omul nu a mai vrut să suporte și să accepte situația și să se resemneze, astfel încât a decis să lupte pentru a-și exprima nemulțumirile.

Rădăcinile agresiunii: de la instinct la comportament

Comportamentul agresiv, o constantă a naturii umane, se manifestă sub diverse forme, de la cele mai subtile la cele mai violente. De la lupta pentru supraviețuire în lumea animală la competiția acerbă din societatea modernă, agresivitatea pare a fi o componentă intrinsecă a existenței noastre.

Acest capitol al ghidului explorează complexitatea agresiunii umane, analizând-o atât ca instinct primar, cât și ca fenomen social. Vom examina tipologia agresorilor și a victimelor, factorii care influențează comportamentul agresiv, precum și modalitățile de manifestare ale acestuia.

De la agresivitatea fizică la cea verbală și relațională, de la intimidarea directă la cea indirectă, vom explora multiplele fațete ale acestui fenomen, cu accent pe caracteristicile sale definitorii: intenționalitatea, persistența și dezechilibrul de putere.

Înțelegerea mecanismelor agresiunii este esențială pentru a putea dezvolta strategii eficiente de prevenire și intervenție, contribuind astfel la crearea unui mediu social mai sigur și mai armonios.

Dorința de a supraviețui este instinctuală și comună pentru toate ființele vii. Supraviețuirea este asociată direct cu concurența dintre toate speciile și resursele naturale limitate de pe planetă. Această supraviețuire instinctuală, împreună cu o atmosferă competitivă, a evoluat odată cu rasa

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

umană. Ierarhia competitivă, deși prevalentă în majoritatea societăților, variază în funcție de culturi, în funcție de sistemele etice, tradițiile lor și tipul de control exercitat de cei care conduc. Într-o societate în care lumea luptă pentru drepturile ei, pentru gândurile, sentimentele bune și adevărate, pentru valorificarea culturilor, domină războiul, interesele politice, agresivitatea și violența atât în mediul offline, cât și în cel online.

În sensul său de bază, agresiunea implică cel puțin două persoane, un agresor și o victimă. Violența se referă, în general, la vătămare, ucidere, distrugere, dar și la acțiuni ilegale, ilicite, menite să facă rău. Termenul de *bullying* este definit ca: „un act sau comportament intenționat de agresivitate ce este realizat în mod repetat, pe o perioadă lungă de timp, de către un individ sau de către un grup, victima neputându-se apăra” (Olweus, 1993, citați în Hinduja și Patchin, 2014).

Violența nu cunoaște vârstă, astfel încât atât copiii, cât și adulții pot deveni agresori, victime sau martorii unei agresiuni. În psihologie, termenul de „agresiune” definește o gamă largă de comportamente, de la tendințele distructive ale sinelui și ale altora, până la afirmarea de sine într-un context competitiv sau într-o situație de frustrare. Prin urmare, din punct de vedere cantitativ și calitativ, se pot distinge diferite aspecte ale agresiunii: de la ostilitatea gestuală și verbală, la atitudini distructive și acte de violență. Agresivitatea se poate manifesta sub formă de autovătămare, sau poate fi orientată spre exterior, către alte persoane (sadism) sau spre obiecte (aruncarea sau spargerea obiectelor, lovirea ușilor sau mobilierului etc.).

Bullyingul face parte din clasa largă a comportamentului agresiv, se poate întâlni cel puțin o dată de-a lungul vieții unui om, și poate lua diferite forme în funcție de vârstă.

Caracteristicile prin care acesta este definit sunt: intenționalitatea, persistența și dezechilibrul puterii (Pepler & Craig, 2000; Pepler, Craig, Blais & Rahey, 2004, citați în Patrizi & Biasi, 2017, p. 10).

Intenționalitatea înseamnă că abuzul de comportament este realizat în mod conștient și voluntar de către agresor (*bully*) cu intenția precisă de a provoca daune victimei.

Persistența indică faptul că acțiunile ofensive nu sunt sporadice sau izolate, ci se repetă în timp, având un caracter continuativ.

Ambele elemente caracterizează comportamentul celor care îndeplinesc acțiunea, în timp ce dezechilibrul de putere și emblematic al situației în ansamblul său, stă la baza unei asimetrii a relației care derivă dintr-o forță fizică diferită sau de un prestigiu social mai mare, familiar sau intelectual.

În general, se pot identifica trei tipuri de comportament agresiv, adică agresivitate fizică, verbală și relațională, la care se pot suprapune modalitățile directe și indirecte cu care se produc comportamentele de intimidare.

Agresivitatea fizică include vătămarea corporală, cea verbală este cea mai frecventă modalitate și se manifestă prin amenințări, jigniri, batjocură, iar cea relațională este mai subtilă și dificilă de detectat, oamenii aplicând-

o prin vorbe negative, bârfe, violență psihologică, marginalizare socială (Menesini, 2000, citat în Patrizi & Biasi, 2017, p. 11).

Aceste forme de intimidare se schimbă și în funcție de vârsta, sexul, etnia, religia, mediul de proveniență ale subiecților implicați. Spre exemplu, în timp ce femeile tind să folosească violența verbală sau relațională, bărbații sunt mai predispuși să o folosească pe cea fizică, deoarece consideră că este cel mai simplu mod de a rezolva problemele.

Diferențele dintre genuri sunt, de asemenea, exprimate în diferite moduri de a experimenta reacția: victimele de sex feminin reacționează la abuz cu tristețe și depresie, pe când cele de sex masculin trăiesc sentimente de furie (Fedeli, 2007, citat în Patrizi și Biasi, 2017, p. 11).

Agresorii nu sunt la fel, iar compararea și definirea acestora cu membrii claselor sociale defavorizate sau cu familiile destrămate este eronată, astfel încât sunt clasificați în patru tipologii: agresorul dominant, cel anxios și introvertit, cel pasiv sau gregar, iar ultimul este reprezentat de cel temporar (Lawson, 2001, citat în Smith, 2003).

Astfel, agresorul dominant tinde să preia o poziție de lider negativ al grupului, să fie popular, manipulator, puternic din punct de vedere psihic și fizic, și să își proiecteze agresiunea asupra oricui poate acționa împotriva lui.

În schimb, agresorul anxios și introvertit are o personalitate nesigură, o stimă de sine scăzută, anxietate și instabilitate emoțională. Nu este un individ prietenos, nici popular în grupul său, dar este agresiv și provocator, el având un comportament reactiv și conflictual.

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Agresorul pasiv sau gregar și nesigur susține liderul, nu ia inițiative, nu reacționează în niciun fel, nu este interesat să domine și să-i supună pe ceilalți, ci acționează doar pentru a obține statutul de apartenență la grup, caută aprobarea și afirmarea colegilor.

Ultimul tip, agresorul temporar, are o atitudine violentă numai în urma unui eveniment marcant care devine declanșatorul comportamentului de intimidare ce se va încheia odată cu rezolvarea factorilor emoționali care i-au provocat apariția.

La fel ca în cazul agresorilor, și victimele au un spectru de caracteristici particulare prin care pot fi distinse.

Prin urmare, atunci când este vorba de victime, cele pasive (supuse) se deosebesc de cele agresive (provocatoare).

Victimele pasive sunt descrise ca fiind slabe din punct de vedere psihic și fizic, nesigure și hipersensibile, au o opinie negativă despre ele însele și suferă de o stimă de sine scăzută. Ele trăiesc în condiții de izolare și excludere colectivă, au abilități relaționale slabe, nu pot răspunde la fapte rele și dacă sunt atacate reacționează plângând și închizându-se în sinea lor, acest lucru făcându-le și mai vulnerabile în ochii celorlalți (*Kochenderfer și Ladd, 1997, citați în Evans, 2017, Secțiune Discussion, paragr. 3*). Acest tip de victimă prezintă, de asemenea, mari dificultăți în recunoașterea emoțiilor, precum și abilități asertive slabe, dar mai presus de toate, atitudini supuse excesive. Ele se învinovățesc adesea considerându-se singurele responsabile de situația de hărțuire în care se regăsesc.

Victimele provocatoare se manifestă printr-un tip de interacțiune reactivă, caută mereu atenție, au dificultăți în controlul emoțiilor, sunt impulsive și emoționale, reacționează la insulte, și încearcă să fie inițiatoarele intimidării. Victimele provocatoare sunt caracterizate cu elemente conflictuale, experimentând alternativ statutul de victimă și agresor. Asemenea victimelor pasive, și cele provocatoare au puține relații sociale, ele fiind predestinate izolării și înstrăinării.

Agresiunea umană, un fenomen complex și multidimensional, se manifestă într-o varietate de forme și contexte. De la competiția pentru resurse la conflictele interpersonale, agresivitatea pare a fi o constantă a experienței umane. Acest capitol a evidențiat faptul că agresiunea poate fi influențată de o multitudine de factori, de la cei biologici și psihologici la cei sociali și culturali. Am observat că există o tipologie a agresorilor, de la cei dominanți la cei pasivi, la fel cum există și o tipologie a victimelor, de la cele pasive la cele provocatoare.

Este important de reținut că agresiunea nu este un comportament static, ci unul dinamic, care se poate modifica în funcție de context și de interacțiunea dintre indivizi. De asemenea, este crucial să conștientizăm impactul negativ pe care agresiunea îl poate avea asupra victimelor, afectându-le stima de sine, sănătatea mentală și relațiile sociale. În concluzie, abordarea agresiunii necesită o perspectivă holistică, care să ia în considerare complexitatea factorilor implicați. Prevenirea și combaterea acestui fenomen necesită o abordare multidimensională, care să includă educația, consilierea psihologică și intervenția socială.

Portretul agresorului: trăsături de personalitate și motivații

Agresivitatea și violența, manifestări complexe ale comportamentului uman, sunt adesea semnalate de schimbări comportamentale observabile. Acest capitol își propune să exploreze factorii care contribuie la dezvoltarea agresivității, cu focus pe perioada copilăriei și adolescenței, etape marcate de transformări profunde și vulnerabilități specifice.

Vom analiza influența mediului familial și social asupra comportamentului agresiv, evidențiind rolul comunicării disfuncționale, al experiențelor traumatice și al lipsei de suport emoțional. De asemenea, vom examina modul în care adolescenții utilizează internetul și rețelele sociale, subliniind riscurile asociate cu cyberbullying-ul și impactul trăsăturilor de personalitate asupra comportamentului online.

Un accent deosebit va fi pus pe identificarea factorilor de risc care pot predispune tinerii la agresivitate și violență, precum și pe importanța intervențiilor timpurii în prevenirea acestor comportamente. Violența și agresivitatea sunt ușor de depistat, în special când apar schimbările comportamentale ale oamenilor.

Încă din timpul studiului în învățământul primar, profesorii luptă pentru prevenirea și combaterea stereotipurilor, prejudecăților și discriminării, și se optează pentru dezvoltarea unui gând autonom pentru a le oferi copiilor siguranță și ușurință în adaptare. Copiii își pot forma de mici sentimentul că nu se pot adapta și nu se potrivesc societății, și astfel ajung

să se interiorizeze, iar aceste stări pot duce la frustrări pe care încearcă să le elimine făcând și ei rău, la rândul lor, atunci când cresc (*Iannacco, 2020*).

Perioada adolescenței este una dificilă, deoarece este momentul în care se nasc noi nevoi fizice și psihice, iar odată cu ele, se modifică și echilibrul familial. Conflictele cu părinții sunt pe ordinea de zi. Copiii se luptă pentru a-și recunoaște, prelucra și controla emoțiile și, prin urmare, pentru a-și arăta independența față de regulile impuse de părinți. Perioada adolescenței reprezintă întreruperea creșterii lipsite de probleme până în acel moment, și care se aseamănă cu o varietate de alte perturbări la nivel emoțional și structural (*Cordeiro, 1975, citat în Frigioiu, 2009, p. 54*).

Există o serie de factori de risc care îl pot determina pe adolescent să devină violent față de părinți precum: comunicarea disfuncțională în familie, educația bazată pe vinovăție, denigrare, constrângere exasperată și pedepse fizice, expunerea frecventă la dispute familiale (în special dacă sunt violente), statutul socio-economic scăzut al familiei, gestionarea slabă a emoțiilor, creșterea cu părinții a căror autoritate nu este recunoscută, dar și diferența de vârstă pentru care izbucnește conflictul dintre generații.

Dezvoltarea agresiunii își are rădăcinile din dinamica familiei disfuncționale. Acțiunile agresive care apar în adolescență iau o valoare relațională prioritară cu scopul de a face individul să-și asume o identitate, un rol și o poziție în cadrul grupului.

Prin urmare, intervențiile timpurii pot face diferența. Încurajarea copiilor, comunicarea eficientă cu aceștia încă de la o vârstă mică și solicitarea din partea părinților la ajutor specializat (psihologi sau

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

psihoterapeuți) pot consolida acțiunile preventive a unor posibile conflicte familiale.

Schimbările prin care trec adolescenții pot influența modul de gândire a acestora, astfel încât ei să se simtă singuri, neînțeleși de cei din jurul lor, mai ales de părinți, și pot ajunge să se refugieze în cameră, în anumite anturaje sau activități cum ar fi jocurile video.

Adolescenții cu vârste cuprinse între 13 și 18 ani folosesc site-urile de social networking pentru diverse activități, cum ar fi comunicarea cu prietenii, petrecerea timpului, învățarea lucrurilor în afara școlii și creșterea încrederii atunci când sunt demoralizați (*Seo, Houston, Knight, Kennedy & Inglish, 2013 citați în Alim, 2016, pp. 68-69*).

Cei mai mulți agresori virtuali petrec o cantitate considerabilă de timp în mediul online, astfel căutând adolescenți care pot fi mai ușor de manipulat. Cu toate acestea, există diferențe de personalitate care prezic tipul de comportament virtual agresiv. Aceștia tind să aibă personalități asupra cărora nu dețin autocontrol și sensibilitate, ele fiind mai favorabile spre psihopatie, agresivitate verbală și mai nefavorabile spre empatie. Dovada preliminară sugerează că trăsăturile de personalitate prezic comportamentul online. Studiul a fost conceput pentru a determina dacă hărțuitorii virtuali au profilul personalității în concordanță cu Dark Triad (Triada Întunecată), acest concept fiind definitoriu pentru trei trăsături de personalitate: machiavelism, psihopatie, narcisism (*Paulhus & Williams, 2002*).

Machiavelismul se referă la o tendință de manipulare strategică și vicleană a altora, fără scrupule. Psihopatia se referă la o tendință de lipsă

de empatie și de implicare afectivă, la un comportament greu de controlat și tulburător, chiar obsesional. În cele din urmă, narcisismul se referă la o tendință de admirație față de propria persoană, de a se simți superioară, grandioasă, perfectă. Aceste trei trăsături sunt considerate exploatabile și „arată o indiferență față de răul pe care îl cauzează altora în timpul îndeplinirii obiectivelor lor” (Jones & Paulhus, 2011). Toate cele trei trăsături împărtășesc un nucleu antagonist comun al calității și manipulării. Trăsăturile Dark Triad sunt ereditare și sunt asociate cu numeroase comportamente, cum ar fi răzburarea, umorul agresiv, înșelăciunea scolastică, orientarea asupra dominanței sociale, prejudecățile.

Trăsăturile personalităților de tip Dark Triad prezic comportamentul virtual. Formele tradiționale de bullying (cele definite prin violență fizică, verbală, rasială, etnică, religioasă, sexuală) sunt direct conectate de trăsăturile de personalitate. Trăsăturile Dark Triad prezic un comportament periculos pe internet inclusiv trolling pe site-uri, postări și actualizări negative ale status-ului pe Facebook, și folosirea cuvintelor și a expresiilor cu un conținut negativ.

Comportamentul agresiv la copii și adolescenți este un fenomen complex, influențat de o multitudine de factori interni și externi. Acest capitol a subliniat importanța mediului familial în dezvoltarea unui comportament prosocial, evidențiind riscurile asociate cu comunicarea disfuncțională, absența suportului emoțional și experiențele traumatice.

Am observat că adolescența, o perioadă marcată de transformări și vulnerabilități, poate amplifica tendințele agresive, mai ales în contextul

unui mediu online nesigur. Utilizarea internetului și a rețelelor sociale, deși oferă oportunități de socializare și dezvoltare, poate expune tinerii la riscuri precum cyberbullying-ul și influența negativă a grupurilor online.

Este esențial să recunoaștem semnalele de alarmă ale comportamentului agresiv la copii și adolescenți și să intervenim prompt prin strategii de prevenție și consiliere adecvate. Comunicarea eficientă, suportul emoțional și dezvoltarea abilităților de gestionare a emoțiilor sunt esențiale în promovarea unui comportament sănătos și a unui climat social armonios.

Era digitală și provocările ei: fenomenul cyberbullying

Odată cu evoluția tehnologiei și expansiunea interacțiunilor sociale în mediul online, agresiunea umană îmbracă noi forme, adaptându-se la realitatea digitală. Acest capitol explorează fenomenul cyberbullying-ului, o formă de agresiune specifică erei digitale, care se manifestă prin intermediul tehnologiei și afectează un număr crescând de persoane, indiferent de vârstă.

Vom analiza caracteristicile cyberbullying-ului, evidențiind modalitățile sale de manifestare, factorii care contribuie la răspândirea sa și impactul devastator pe care îl poate avea asupra victimelor. De asemenea, vom examina contextul social și tehnologic în care se dezvoltă cyberbullying-ul, subliniind importanța conștientizării acestui fenomen și a luării de măsuri pentru prevenirea și combaterea sa.

De la hărțuirea online la furtul de identitate, de la denigrarea publică la excluderea socială, cyberbullying-ul ia forme multiple și se propagă cu rapiditate în spațiul virtual, afectând profund viața victimelor și amenințând sănătatea mentală a unei generații întregi.

Vremurile se schimbă, iar odată cu acestea, și profilul agresorului. În cel de-al treilea mileniu, pentru Post-Millennials violența și-a schimbat locul de „desfășurare” în online, termenul care descrie această activitate fiind acela de „cyberbullying”, conceput de Bill Belsey. Virtualizarea este procesul de evoluție între oameni și computere sub formă de interfețe

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

complementare. La fel cum pielea separă și combină componentele externe cu cele interne ale corpului, și interfețele digitale, indiferent de natura lor, vor produce spații benefice reciproc mediate între oameni și diferențe tehnice (Dinescu, 2007, citat în Rotaru, 2010, p. 16).

Astfel, mediul virtual este doar un produs creat de pe urma evoluției, dezvoltării și descoperirii. Intimidarea virtuală reprezintă un fenomen al cărui gravitate socială depășește cu mult drama care evocă și numeroasele cazuri pe care mass-media le prezintă zilnic în atenția opiniei publice.

Comportamentele violente ale oamenilor pot fi urmărite în regresia largă a respectului unuia față de celălalt, împreună cu absența aproape totală a educației afective, în familie și la școală, nefiind permise recunoașterea și gestionarea emoțiilor.

Termenul de „cyberbullying” se folosește doar în cazurile în care victimele sunt copii sau adolescenți, iar în cazul adulților se folosesc termeni precum „cyber-harrasment” sau „cyberstalking”, dar cu toate acestea, oamenii folosesc „cyberbullying” la modul general (Dobre & Enăchescu, p. 103).

Cazurile de cyberbullying dovedesc lipsa constantă de structurare a unei relații sociale bune, care ar arăta cum aceste persoane nu și-au dezvoltat capacitatea de a vorbi și de a interacționa, de a exprima și respecta emoțiile celor din jur, de a fi empatici (de a experimenta, în mod fictiv, emoții conexe traumatiche), de a stabili o dezvoltare echilibrată. „Social media au cunoscut în ultimii ani apariția unor practici lipsite de

etică, din cauza reglementărilor insuficiente sau a lipsei de control sau a sancțiunilor în cazul încălcării regulilor" (Cismaru, 2015, p. 183).

În societatea modernă subiectul de bullying a luat proporții răsunătoare, aproape zilnic, știrile prezentând cazuri de abuz și violență care implică copii tot mai mici, dar este îngrijorător că acest comportament ia forme extrem de grave și la vârste mai avansate. Un număr mare de copii se află în risc de a fi victimele diverselor forme de abuz, iar majoritatea lor sunt victime în propriile lor familii.

Din nefericire, fenomenul de cyberbullying a crescut foarte rapid în ultima perioadă și din cauza faptului că s-a diversificat ca formule de prezentare, având în vedere contextul pandemiei de Covid-19. „Nu mai sunt necesare simple mesaje de hărțuire, ci pur și simplu acum se transmit foarte multe iconografii, deci acele simbolistici pe care noi le folosim în transmiterea unor mesaje de tip text pentru a sublinia anumite manifestări emoționale, acum se folosesc foarte mult în această formulă de cyberbullying” (Urea, 2020).

De asemenea, în ultima vreme există foarte multe jocuri de strategie, iar majoritatea dintre ele sunt inspirate după filme de animație și mare parte din aceste mesaje transmise de jocurile în rețea, creează ură și discriminare socială. De altfel, au loc și foarte multe campanii pe Internet și în momentul în care sunt accesate diferite site-uri, în dreapta ecranului apar foarte multe anunțuri pentru vânzări a diferitelor produse, dar multe dintre acestea sunt foarte agresive.

Există două concepte conexe trendului postmodernist: perspectiva osmotică și perspectiva antagonică. Prima se referă la faptul că însușirile și diferențele cotidianului sunt puse la un loc și iau mai multe forme. A doua se referă la evoluția socială prin pierderea umanității într-un mediu diferit, ireal, de neatins (Rotaru, 2010, p. 15).

Prin lipsa unui contact direct cu agresorul, victima nu are posibilitatea unei reacții imediate de apărare; necontrolarea capacității mediatice provoacă un sentiment de neputință și poate anula capacitatea victimei de a reacționa și de a se retrage din capcana în care a picat. Dorința unui agresor de a recurge la un astfel de gest poate fi născută dintr-o nevoie distorsionată de a se afirma, de a fi urmat de alții, de a se simți important sau de a-și satisface un sentiment de răzbunare.

Conform Bark.us (2017) cyberbullyingul a fost adus în mainstream după ce hărțuirea online a dus la multiple sinucideri în rândul adolescenților. Unul dintre primele cazuri a avut loc în anul 2007, când Tina Meier, o adolescentă în vârstă de 13 ani, s-a sinucis după ce niște vecini au creat un profil fals pe rețeaua socială Myspace, sub numele de „Josh Evans”, pentru a o hărțui. Cazul Meier a stârnit controverse în Missouri, acesta fiind punctul care a declanșat adopția legilor anti-hărțuire, printre care și anti-cyberbullying. Victime ale cyberbullyingului pot fi atât copiii și adolescenții, cât și adulții din întreaga lume.

Tinerii pot fura parolele conturilor sociale, să trimită e-mailuri sau mesaje amenințătoare folosind o identitate asumată. Ei ar trebui să fie

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

conștienți de faptul că unele forme de intimidare online sunt considerate fapte penale.

Agresorii virtuali sunt anonimi și au posibilitatea de a face lucruri pe care, în mod normal, nu au cum să le facă în viața reală decât prin intermediul tehnologiei.

Victima se poate simți rănită emoțional, deoarece nu poate cunoaște, înțelege și vedea reacția și comportamentul agresorului.

Agresorul poate părea greu de evitat, deoarece are posibilitatea de a urmări și de a face rău victimei chiar și în realitate sau să pună pe altcineva să o facă în locul lui. Cyberbullyingul poate fi o problemă complicată și în rândul adulților care nu sunt la fel de familiarizați cu utilizarea internetului, a rețelelor sociale. Chiar dacă agresiunea virtuală poate apărea chiar în casa victimei, aceasta se poate îndepărta afectiv de acest loc în care ar trebui să se simtă cel mai în siguranță.

Specificul cyberbullying-ului: forme de manifestare și particularități

Tehnologiile computerizate au sporit supravegherea și controlul oamenilor aproape pretutindeni într-o asemenea măsură încât se simt și ei că sunt urmăriți chiar și în activitatea lor privată. Relațiile de diferite niveluri din mediul virtual ar putea fi utile pentru analiza alianțelor formate în societățile moderne. Principalul scop al mediului virtual este de a le oferi indivizilor șansa de a se exprima față de ceilalți și de a fi înțeleși, de a le da șansa să facă parte dintr-o clasă socială. În mod general, oamenii intră în conversație și interacțiune în comunitățile online cu care au lucruri în comun, doar că în acestea pot întâmpina neînțelegeri, contradicții, indivizii ajungând să se amenințe unii pe ceilalți. O idee importantă care întărește această afirmație este susținută de Sennet potrivit căreia: „Identitatea este legată de locul de care aparții, mai degrabă, decât de ceea ce faci; este o regulă generală” (*Sennet, 2006/2009 citat în Mengü & Mengü, 2015, p. 215*). Membrii unei societăți care simt o presiune continuă sunt oarecum obligați să se facă văzuți și ascultați apelând la violență. Mediul virtual oferă oamenilor ușurința de a se ascunde în spatele ecranelor, de a sta la distanță de fapte și violență fizică.

Willard a realizat o clasificare a agresiunii online și o împarte în opt tipuri specifice de comportament (*Willard, 2004, citat în Patrizi & Biasi, 2017, pp. 26-28*).

Primul tip specific este „Flaming” (Înflăcărarea) și se referă la trimiterea de mesaje online vulgare și agresive, precum și insulte

răutăcioase către o persoană prin intermediul grupurilor online, e-mailurilor, forum-urilor, rețelelor sociale, menite să „înflăcăreze” emoțiile și starea victimelor.

Al doilea tip este „On-line harassment” (Hărțuirea online) și reprezintă trimiterea de mesaje jignitoare nesolicitate destinate să enerveze, să alarmeze sau să abuzeze alte persoane.

Al treilea tip specific este reprezentat de „Cyberstalking”, acest termen definind hărțuirea repetată prin amenințări, acuzații false, defăimare, calomnie, furt de identitate, limbaj cu tentă sexuală. Această caracteristică poate fi accentuată de afirmația lui Johan Huizinga, în cartea „Arca lui Noe”, scrisă de Nicolae Manolescu prin ideea că lumea vieții individuale este caracterizată de capcane, prin care omul poate fi șantajat, amenințat, calomniat, deposedat de bunuri și familie, arestat, supus la riscul de nebunie, dispariție și sinucidere (*Manolescu, 1998, p. 641*).

Următorul tip este Denigration (Denigrarea) care se referă la publicarea zvonurilor rele și false despre victimă pentru a-i denigra reputația și a o izola social. Ea se manifestă prin diseminarea online care include distribuirea sau postarea de bârfe sau zvonuri despre o persoană căreia i-ar putea distruge reputația sau relațiile interpersonale. Această formă de hărțuire virtuală se comite fără știrea victimei, ea fiind, de cele mai multe ori, anunțată de aceste acțiuni de către persoanele apropiate.

Cel de-al cincilea tip este caracterizat prin Masquerade/ Impersonation și reprezintă însușirea și furtul identității victimei prin

crearea de daune asupra reputației sale. Agresorul afectează imaginea proprie a victimei prin ceea ce postează public.

Outing (leșirea) este al șaselea tip și este despre dezvăluirea informațiilor personale și confidentiale despre o persoană, în mod public, pentru a le vedea foarte mulți oameni din cyberspațiu.

Penultimul tip îl reprezintă Exclusion (Excluderea) prin care este manifestată excluderea intenționată a unei persoane dintr-un grup online. Excluderea are loc, de obicei, în cadrul unei conversații pe chat din cadrul unui grup.

Ultimul tip specific de comportament este Trickery (Trucul) și semnifică înșelarea sau fraudarea intenționată a unei persoane. Trickery este asemănător cu Outing, deoarece agresorul păcălește victima, prin naivitatea ei, să îi dezvăluie informații personale sau jenante, ca mai apoi să le împărtășească și cu alții în mediul online (Aune, 2009, p. 7).

Hărțuirea virtuală are particularități specifice care o diferențiază de intimidarea tradițională. Prin anonimat, agresorul acționează din spatele unui computer sau telefon mobil. Această formă de agresiune se simte chiar mai puternic decât forma tradițională, deoarece agresorul are posibilitatea de a rămâne în umbră și, prin urmare, experimentează un sentiment de protecție a identității sale. Din cauza indisponibilității, orice lucru publicat sau scris pe internet lasă o urmă vizibilă, dar aceasta poate fi descoperită de experți și nu de o simplă victimă. Prin mândrie, protecția pe care agresorul o simte datorită anonimatului face ca acțiunile sale să fie libere, fără remușcări. Expansiunea spațio-temporală ajută ca fiecare

acțiune să aibă o rezonanță în mediul online încât nu se iau în considerare barierele tradiționale de spațiu și timp. Mai exact, o singură informație dezvăluită multor persoane prin internet sau telefoane mobile poate provoca daune victimei, fiind posibil să fie văzută și transmisă de mulți oameni în momente diferite.

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Cyberbullying-ul: o problemă complexă cu rădăcini multiple

Pentru a înțelege mijloacele de manifestare ale agresiunii online, este necesar să se înțeleagă motivele pentru care oamenii ajung să adopte un astfel de comportament. Părinții își doresc să aibă o relație apropiată cu copiii lor, să se înțeleagă între ei.

Există diverse cauze care stau la baza unui comportament agresiv al unui adolescent, adesea înrădăcinat din anxietate, din educația și stilul de trai din cadrul familiei, din cauza problemelor apărute în anturajul lui de prieteni sau dintr-o experiență marcantă.

Problema violenței în cultura actuală are multe cauze aparente, cum ar fi sărăcia, destrămarea familiei nucleare, îndepărtarea și dezrădăcinarea de la valorile morale și chiar mediul online (*Potter & Potter, 1999, p. 2*).

Bullyingul s-a extins în mediul digital, deoarece oferă un avantaj mai mare pentru fapta de intimidare. Agresorul poate să facă atacuri anonime, să provoace vătămări psihice mai mari, poate hărțui o victimă de acasă și se poate odihni ușor știind că nu va fi oprit și descoperit prea ușor.

Cyberbullyingul nu este doar bullyingul tradițional cu instrumente noi, dar este mai răspândit și devastator, și nu este influențat de trecerea timpului (*Hinduja & Patchin, 2011, citați în Notar, Padgett & Roden, 2013*).

Cauzele care contribuie la determinarea și creșterea acesteia sunt numeroase, la fel cum formele în care se manifestă sunt diferite, așa cum

se poate observa din cele mai fiabile cercetări efectuate cu o multitudine de metode în întreaga lume.

Hormonii au un rol important în comportamentul deviant al adolescenților. Schimbările chimice care se produc la nivelul întregului organism sunt un factor declanșator al unui comportament agresiv. Dereglările hormonale în această perioadă pot provoca un comportament violent și dominant, chiar și copiilor care nu s-au comportat niciodată în acest fel înainte.

Persoanele care se confruntă cu dezechilibre hormonale descriu adesea sentimente intense de tulburări și izolare. În cele din urmă, aceste dezechilibre vor trece pe măsură ce va dispărea haosul anilor de pubertate, cu excepția cazului în care există o problemă chimică sau psihică de bază.

Emoțiile sunt direct legate de dinamica hormonală, deși hormonii nu sunt responsabili exclusiv de emoțiile aflate în dificultate. Multe lucruri ar putea determina un adolescent să experimenteze emoții negative, iar hormonii lor servesc adesea pentru a le amplifica, asemenea aruncării de benzină într-o flacăra care arde deja.

Relația dintre hormoni și comportament este văzută ca fiind una bidirecțională; adică un nivel ridicat de testosteron în corpul unei persoane poate duce la un comportament agresiv, iar un comportament agresiv poate declanșa niveluri mai mari de testosteron. Cu toate acestea, relația nu este una directă. Băieții tineri sunt mai agresivi decât fetele și decât bărbații mai în vârstă. Aceste diferențe de nivel de agresiune sunt puternic corelate cu diferențele de cantitate de testosteron din corp.

Problemele și suferințele aduse de prima dragoste, sentimentele de înstrăinare, neglijarea din partea părinților sau abuzul pot determina un adolescent să se simtă scăpat de sub control.

Pentru adolescenții supărați care se simt neînțeleși de cei din jur, bullying-ul și cyberbullying-ul pot părea singurele modalități de a prelua controlul asupra unei lumi haotice și de a-și stăpâni emoțiile învolburate.

Cu toate acestea, ușurarea care rezultă din acțiunea negativă și agresivă împotriva altor persoane nu este eficientă.

Pentru adolescenți, intimidarea și hărțuirea pot părea o soluție ușoară pentru a cauza scăderea stimei de sine a cuiva. Aceasta nu este o decizie conștientă, ci o dorință de bază de a le distruge moralul unor persoane nevinovate cu scopul de a se simți ei mai puternici și satisfăcuți.

De exemplu, un adolescent se poate simți retras și exclus.

Dacă vizează o persoană supraponderală, care nu este populară în grupul de prieteni și care se degradează în fața oamenilor, mintea adolescentului este concentrată pe acea persoană din cauza defectelor și neajunsurilor percepute, și ajunge să se comporte agresiv și respingător cu ea. Intimidarea și hărțuirea îi poate face pe adolescenți să se simtă puternici atunci când tocmai ei se simt amenințați sau slabi.

Dacă un adolescent se simte abuzat în mod constant de părinți, profesori sau prieteni, poate încerca să acționeze în același mod și asupra altor persoane, în mod inconștient.

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Acest lucru se datorează fie că violența apare în propria casă și percepe comportamentul distructiv ca fiind normal, fie încearcă să-și recapete controlul acolo unde cei care i-au făcut rău l-au lăsat neputincios.

Impactul cyberbullying-ului: consecințe asupra victimelor și societății

Cyberbullying-ul, o formă de agresiune specifică erei digitale, are consecințe profunde asupra victimelor, afectându-le sănătatea mentală, relațiile sociale și dezvoltarea personală. Acest capitol explorează impactul cyberbullying-ului asupra tinerilor, analizând consecințele negative pe termen scurt și lung.

Vom examina modul în care cyberbullying-ul influențează stima de sine, starea emoțională și comportamentul victimelor, precum și riscurile asociate cu izolarea socială, anxietatea, depresia și chiar tentativele de suicid. De asemenea, vom discuta despre importanța conștientizării consecințelor cyberbullying-ului și a dezvoltării de strategii eficiente de prevenție și intervenție.

Un accent deosebit va fi pus pe rolul părinților, educatorilor și comunității în protejarea tinerilor de cyberbullying și în oferirea de sprijin victimelor.

Factorii care declanșează violența au, de asemenea, și consecințe pe care oamenii le confruntă. Lumea tehnologiei poate avea un efect transformator asupra societății globale de pe întreg mapamondul, în același timp cu procesul de schimb nelimitat al ideilor din cyberspațiu, proces ce va duce la eliberarea de ierarhiile care au stat la baza evoluției umanității (Lévy, 2001 citat în Rotaru, 2010, p. 27).

Experiențele de agresiune virtuală au fost asociate cu o gamă largă de rezultate negative în rândul tinerilor, inclusiv „reducerea contactului direct cu oamenii, creșterea ratei de absență, creșterea consumului de tutun, alcool și droguri, probleme de sănătate mintală, reducerea stimei de sine, instalarea ideii suicidului și sănătatea fizică precară”. Social media nu a provocat cyberbullyingul, ci, mai degrabă, l-a amplificat. Will Gardner susține această idee prin faptul că publicul este mult mai extins, astfel încât dacă există conținut umilitor, rata sa de viață poate fi mai lungă decât dacă ar fi fost văzut doar în mod direct, la fața locului (*House of Commons, 2019, p. 38*).

Cercetările lui Hinduja și Patchin au raportat că victimele bullyingului tradițional manifestă emoții diferite, cum ar fi sentimentul de tristețe, neliniștite, scăderea stimei de sine. Aceștia au efectuat cercetări care s-au concentrat pe modul în care s-au simțit victimele după agresiunea virtuală, comparând rezultatele cu modul în care victimele bullyingului tradițional au fost afectate. Cercetătorii au descoperit că multe victime hărțuite online s-au simțit furioase, frustrate, triste, jenate sau speriate. Dezvoltarea adolescenților poate fi împărțită în trei sarcini.

Prima sarcină a dezvoltării adolescenților vizează identitatea personală. Pe parcursul acestei etape, adolescenții sunt preocupați de modul în care sunt văzuți de către persoanele din jurul lor. Ei vor să fie acceptați într-un grup social pentru a avea sentimentul de acceptare și apartenență. Adolescenții folosesc internetul pentru a construi și identifica alegerile și ideile lor cu cele ale persoanelor din mediul online. Când adolescenții nu se mai simt înțeleși, apelează la internet, în semn de

revoltă împotriva controlului parental. Adolescenții găsesc adesea refugiu în utilizarea internetului pentru că este un loc lipsit de supravegherea adulților.

Utilizarea tehnologiei face parte din viața cotidiană a copiilor, iar comunicarea virtuală este considerată de cei tineri ca fiind esențială pentru interacțiunea lor socială (*Kowalski, Limber, & Agatston, 2008, citat în Institute of New Technologies Association, 2018*). În acest sens, adolescenții adoptă seturi de valori pentru a-i ghida spre un comportament.

Modelele pozitive și bune pe parcursul dezvoltării sunt importante pentru cea de-a patra etapă de dezvoltare care este mai mult concentrată pe acțiunile influențate după anumite seturi de reguli. Cel mai recent sondaj NHS Digital asupra sănătății mintale a copiilor și tinerilor din Anglia, publicat în noiembrie 2018, a indicat un element de gen pentru cyberbullying.

S-a constatat faptul că unul din cinci copii cu vârste cuprinse între 11 și 19 ani a avut o astfel de experiență virtuală în ultimul an (21,2%). Fetele aveau mai multe șanse decât băieții să fi fost hărțuite online: una din patru fete a experimentat acest lucru (25,8%), comparativ cu unul din șase băieți (16,7%) [...] Mai puțin de o sută de tineri au raportat că au fost victime cel puțin săptămânal (0,6%) (*House of Commons, 2019, p. 37*)

Cyberbullying-ul are un impact devastator asupra victimelor, cu consecințe negative care se pot manifesta pe termen lung. Acest capitol a evidențiat faptul că cyberbullying-ul poate duce la probleme de sănătate mentală, cum ar fi anxietatea, depresia și tulburările de stres

posttraumatic, precum și la dificultăți de socializare, performanțe școlare scăzute și chiar comportamente autodistructive. Este esențial să recunoaștem semnele cyberbullying-ului și să intervenim prompt pentru a proteja victimele și a le oferi sprijinul necesar. Părinții, educatorii și comunitatea joacă un rol crucial în prevenirea cyberbullying-ului și în crearea unui mediu online sigur și sănătos pentru toți tinerii.

Cyberbullying-ul: o nouă față a agresiunii în era digitală

Bibliografie

1. Alim, S. (2016). „Cyberbullying in the World of Teenagers and Social Media: A Literature Review”. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning*. 6, 68-95. DOI: 10.4018/IJCBPL.2016040105
2. Aune, N. M. (2009). *Cyberbullying*. The Graduate School University of Wisconsin-Stout.
3. Bark, (2017). “The history of cyberbullying” [articol site]. Disponibil la <https://www.bark.us/blog/the-history-of-cyberbullying/>. Accesat la data: 23 mai 2020.
4. Cismaru, D. M. (2015). *Managementul reputației în mediul online*. București. Ed. Tritonic.
5. Dobre, I. L. & Enăchescu, E. „Cyber bullying – O problemă favorizată de un cadru legislativ deficitar”. 101-124.
6. Evans, R. (2017). *Abuse and Violence Towards Young Children: Perspectives on Research and Policy*. Taylor & Francis.
7. Frigioiu, N. (2009). *Antropologie Politică*. București.
8. Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2014). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. SAGE Publications.
9. House of Commons (2019). *Impact of social media and screen-use on young people's health*.
10. Iannaco, C. (2020). „La violenza reale del bullismo virtuale”. în *Left. L'unico giornale di sinistra* [articol site]. Disponibil la: <https://left.it/2020/02/07/la-violenza-reale-del-bullismo-virtuale/> Accesat la data: 26 aprilie 2020.
11. Institute of New Technologies Association. (2018). STOP CYBERBULLYING VIOLENCE [articol]. Disponibil la: http://www.cyberviolence.eu/wp-content/uploads/2019/03/HANDBOOK_Romanian_short-version.pdf. Accesat la data: 14 mai 2020

12. Jones, D. & Paulhus, D. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad *of personality. Personality and Individual Differences. 51*(5):679-682. DOI: 10.1016/j.paid.2011.04.011
13. Manolescu, N. (1998). *Arca lui Noe*. București: Ed. 1001 Gramar.
14. Mengü, M., & Mengü, S. (2015). „Violence and Social Media”. *Athens Journal of Mass Media and Communications. 1*(3), 211-228.
15. Notar, C. E., Padgett, S. & Roden, J. (2013). „Cyberbullying: A Review of the Literature”. *Horizon Research Publishing. 1*(1): 1-9. DOI: 10.13189/ujer.2013.010101
16. Patrizi, N. & Biasi, V. (2017). *Bullismo e Cyberbullismo a scuola. Fenomenologia, evidenze empiriche, interventi educativi*. Sistema Bibliotecario d'Ateneo.
17. Paulhus, D. & Williams, K. (2002). *The Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy*. Journal of Research in Personality.
18. Potter, W. J. & Potter, J. W. (1999). *On Media Violence*. SAGE Publications.
19. Rotaru, I. (2010). *Comunicarea virtuală. Impactul noilor tehnologii informaționale și comunicaționale în spațiul educațional contemporan*. București: Ed. Comunicare.ro.
20. Smith, P. K. (2003). *Violence in Schools: The Response in Europe*. Routledge Falmer.
21. Trifa, I. & Trifa, C. (2012). *Agresivitatea timpurie și predicția comportamentelor violente*. Analele Universității din Oradea, fascicula Educație Fizică și Sport, Ed. Universității din Oradea, pp. 67-80
22. Urea, I. R. (2020). *Fenomenul de cyberbullying a crescut exponențial. (știre site)* Disponibil la: <https://www.agerpres.ro/social/2020/11/19/ionela-roxana-urea-universitatea-din-bucuresti-fenomenul-de-cyberbullying-a-crescut-exponential-613118>. Accesat la data: 9 ianuarie 2021.